

Ján Francisci-Rimavský ako neúspešný strojca obrazu Jána Hollého

PETER MRÁZ

Báseň Jána Hollého *Podzbúdzání Němislava*, *abi sa na Skládání slovenských Básní oděvzdał* (1805) si kladie podobné otázky, aké stáli pred starorímskymi poetmi. Úvodný verš „Čož bi si do prudkého nosit mal Studnice Tíbra“, ktorým sa odrádza jej adresát od tvorby latinských veršov, je parafrázou Horatiových *Sattir*. Z básne *Podzbúdzání Němislava* pri rozhodovaní Horatiovo subjektu cítiť analogickú voľbu medzi dvoma literárnymi jazykmi. Adresát Hollého ódy, mladý básnik, je konfrontovaný s oslavou svojho talentu, ale aj s poznaním neblahého hlasu svojich plodov v prípade jeho využitia v textoch písaných po latinsky:

„Než čo naplat bohatého také máš Pokladi Úmu?
Keď Hrobe len ve sľepem a v temnej Skrtiši ležič
Bozké prespaňilej nespattrá Oblohi Svetlo!“¹

Rozuzlenie nastolenej otázky je pre kultivovanie bernolákovčiny priaznivé:

„Nuž teda potraťené ber Srđce, a poznovu spívaj:
Ñe však tam, kde milích najvatše Mnoztvo je Básni;
(Čož bi si do prudkého nosit mal Studnice Tíbra)
Než tu raďej, pustich kde Slovákov ñemneho zrában,
A všelikim Čmánim pozarostli ešče je Úhor:
Ačkoľvek masní a na každú Úrodu hoiní,
Daj sa prospevovať; práznú k tomu Chvílu nachádzáš;
Ñišť na Prekážce ñeňi, tvá len Chut' a Vóla jedínká.“²

1 HOLLÍ, Jan: *Básne Jána Hollého I.* V Budíne MDCCCXLI, s. 77

2 HOLLÍ, Jan: *Básne Jána Hollého I.* V Budíne MDCCCXLI, s. 78

Ján Hollý si síce zakladal na bernolákovčine, ale v satire *Na K. R. tých autorov, ktorí „materinskú / Zapovrhujú a ve cudzej mluve múdre knihy pišu“*, nehani preto, že odborné spisy píše po latinsky alebo po nemecky, lež preto, že ich nepíše v domacom literárnom jazyku. Ten prenechávajú autorom, ktorí „*měň cvičení“* sú, „*měna / U inákov nadobívá si ñevládni“* a „*Na slovenské rodu verní sa vichápi spisováni“*.³

Predpoklad k rozkvetu literatúry v bernolákovčine dal Hollého podporovateľ Jur Palkovič. Hollého *Chválospev na Jura Palkoviča* je preto potrebné vnímať ako vďaka adresátovi za splnenie autorovho sna, že biblickou sa po Palkovičovom preklade *Bible* do Bernolákom kodifikovaného jazyka už nemôže nazývať len čeština, ale môže sa ňou už volať aj bernolákovčina. Hollý to vyjadril v liste Palkovičovi z 28. 5. 1832: „*Za šťastlivých sa už pokládat môžu Slováci: túto pána veľkomožného bibliu rozšíri sa čistá slovenčina; zacpajú sa usta luteránom.*“⁴ Bernolákov jazyk bol preto ako nástroj sprostredkovania Božieho diela alfou a omegou rozkvetu slovenskej literatúry.

S tým súvisí aj Hollého *Chválospev na Antoňa Bernoláka* (1826). Prvá zmienka o ňom pochádza zo 17. 9. 1826, keď Hollý posla rukopis *Chválospevu* Jurovi Palkovičovi prosiac, „*žebi snad na konci Slovára vtilačit sa mohel*“⁵ Snahy o stieranie hraní medzi oboma konfesiami však spôsobili, že Hollého *Chválospev* nebol publikovaný v slovníku *Slovár Slovenskí Česko-Latínsko-Ñemecko-Uherskí* (1825 – 1827) ani v nija-kom z čísel almanachu Zora. Až urgenciou Jozefa Petroviča (alebo snahou po úplnosti Hollého súborného diela) bolo spôsobené, že *Chválospev* vyšiel. Zjaviť sa „ukrytý“ pred zrakom českej verejnosti v prvej časti *Básní Jána Hollého* (1841).

Hollého plač z úvodu *Chválospevu na Antoňa Bernoláka* ústi do vízie jazykového obrátenia sa. Matka Slovenka narieka, hľadajúc pomoc „*viďičá, / A spolu na trüchlej vážičá misli, bi rovné / Asnad' ñeščasťi, rovná ju ñepotkala skáza, / Ñekdi jaká Bodrička, aneb Pomoránku ñevohnú, / Bud' príliš mnoho uilaceni zapopadnula Sorbku*“ atď.⁶ Snahou Hollého ódy je zmeniť stav, v ktorom Slovanov našiel pri písaní *Slávy dcery* Ján Kollár. Subjekt *Chválospevu* chce: „*Bud' Čech, bud' Latínak, bud' Teuton, budto maďarskí / Sám hrđina vlastním sa Slovákovi hláholem ozval.*“⁷ Reminiscencie na Kollárovo distichon „*Sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážití každou, / ten, kdo do pout jímá otroky, sám je otrok*“⁸ sú zrejme. Obdobnú štylizáciu využil Hollý v elegii *Plač Matki Slávi*, kde slovenské národy „*spali otroctvom hodňejši síce otroctva*“⁹.

3 HOLLÝ, Ján: *Dielo Jána Hollého VIII.* Pesne. Trnava 1950, s. 85

4 AMBRUŠ, Jozef (ed.): *Korespondencia Jána Hollého*. Martin 1967, s. 81

5 AMBRUŠ, Jozef (ed.): *Korespondencia Jána Hollého*. Martin 1967, s. 39

6 HOLLÝ, Ján: *Dielo Jána Hollého VIII.* Pesne. Rozličné básne. Trnava 1950, s. 16

7 HOLLÝ, Ján: *Dielo Jána Hollého VIII.* Pesne. Rozličné básne. Trnava 1950, s. 165

8 KOLLÁR, Ján: *Slávy dcera*. Bratislava 1974, s. 8

9 HOLLÝ, Ján: *Dielo Jána Hollého VII.* Žalospěvi. Trnava 1950, s. 16

Nástrojom vyanmanenia z ohrozenia otroctvom národnej nivelizácie sa Hollému stala bernolákovčina. Svojimi textami potvrdil jej životaschopnosť. Jeho súčasníci ju dokazovať už nielenže nemuseli, ale literáti z tábora slovenských evanjelikov ani z chopiteľných príčin nechceli. Mali vlastnú predstavu o literárnom jazyku Slovákov.

Ján Holly sa napriek tomu stal pre slovenských evanjelikov osobou, ktorú svojimi textami neraz tematizovali, ktorého obraz radi využívali a miestami aj – pretvárali. Príkladom je nielen tvorba Ľudovíta Štúra, Jozefa Miloslava Hurbana, ale aj Ján Francisciho-Rimavského.

Korene romantického vyzdvihovania Jána Hollého ako spisovateľa, otca národa a duchovnej autority Slovákov siahajú do polovice tridsiatych rokov 19. storočia. Ich základy položil Ľudovít Štúr v selanke *Jaromír a Květoň* (1835):

„*Sotva že háj zeleným ošatí se na vesnu paloubím,
sotvaže ohlasovat se kukačky započne kukání,
on již v Mljičí sedá, v létě též a na podzim opouští
jen tehdáž, kdy javor se rmoutí svým nade listem.
V těchto milých počáscích nejradše do háje zachází,
když hasnou řeřavé ranní a blankytu záře,
pak kdy za pŭlkou své několik sah již drahy slunce.
Vždy si pod pažďí, jda do háje, papŭry ponáší
a knihy, jichžto bychom my pasáci za léta nepřešli.
V houštině jak doubí se vidí, utají se v jednom
ustupu, rozkládá si potom knihy a čte a pře.*“¹⁰

Eva Fordinálková pripomína v spojitosti so Štúrovou snahou „vylepšiť“ Hollého obraz nielen prvé použitie označenia *Otec* pre Jána Hollého, ale aj podsunutie mu ním dovtedy minimálne využívaných atribútov rodiaceho sa romantického národného naratívu. Štúr v selanke *Jaromír a Květoň* spája s Hollym aj pieseň *Nitra, milá Nitra*, známu z Kollárových *Národných spievaniek*,¹¹ ktorá na Štúra „magicky pôsobila“: „*V Hollého eposoch celkove, a teda aj v Svatoplukovi, má Nitra až prekvapujúco malé zastúpenie; v jeho poézii dominuje Devín. Štúr akoby*

¹⁰ ŠTÚR, Ľudovít: *Jaromír a Květoň*. In FORDINÁLOVÁ, Eva: *Ján Holly v slovenskom národno-kultúrnom vedomí*. Trnava 2007, s. 237 – 238

¹¹ Pieseň *Nitra, milá Nitra* spomedzi bernolákovčinou píšucich básnikov poznal zrejme len Vojtech Šimko, ktorý k rukopisnému odpisu jej textu v rokoch 1804 – 1809 pripísal jednu strofu. Táto verzia piesne *Nitra, milá Nitra* sa však nezhoduje s verzou, ktorú uverejnil Kollár v *Národných spievanokach*. LEPÁČEK, Celestín Alojz: *Nitra, milá Nitra*. In *Františkánsky prínos do slovenskej kultúry*. Bratislava 2005, s. 222 – 224.

*absenciu Nitry – významného veľkomoravského centra – chcel v svojej selanke odstrániť. Vstáva ju do textu s cieľom spojiť Nitru s eposom Svatopluk v myslení čitateľa. (...) Tento Štúrov zámer možno podnietilo roku 1835 vydanie druhého zväzku Národných spievaniek, kde je medzi zberateľmi piesní uvedený aj Ján Holly. (...) No impulzom mohol byť aj vrastajúci maďarizačný nápor a v jeho rámci ideologický zápas o Nitru ako slovenské mesto, ktorý viedol napokon aj J. M. Hurban začiatočkom štyridsiatych rokov na myšlienku použiť jej meno ako názov almanachu romantickej generácie. (...) Ľudovít Štúr teda pripisuje Hollému impulzy, ktoré sa v jeho tvorbe nenachádzajú, ale rezonujú v Štúrovej poézii z obdobia príprav almanachu *Plody*.“¹²*

Vajanský vysvetľuje obraz básnika tvoriaceho pod dubom v háji Mlíč v selanke *Jaromír a Květoň* ako vplyv idealizácie na Štúrovo videnie: „*Konečne zápal Štúrov dá sa vysvetliť. On videl milovaného a obdivovaného muža medzi stromami utešeného hája. Slnko sáľalo svetlom a teplom, objal jas žirne polia maďunické, vozduch vibroval křišťáľovými vlnami – a tam v tuhom tieni, pod košatým dubikom, pri šume listového mora, pri švehole vtáctva, chladom a vôňou obliaty sedel náš vajdelota, šedivú hlavu pozdvíhoval, veľké jasné oko upriamené do diaľky, do šířiny bezkonečnej, v nej rástli jeho postavy, blyskali zbrane a kúdolli sa bojovný prach nad slovenskými vojskami.*“¹³

Ak sa aj Štúr skutočne ukryl do krikov v háji Mlíč, aby Hollého svojím pohybom nevyrušil a mohol ho nepozorovane obdivovať pri tvorivom akte, obraz ním načrtnutý je „reálny“ len v texte básne, ktorú na základe tohto zážitku vytvoril. Vajanský naznačil, že Štúr túto básňu zachytenú príhodu často spomínal ako pravdivú, aby sám pridal k Štúrovmu obrazu aj ďalšie „vylepšenia“, najmä pre-svedenie, že „*pre slovenské duše zostane Holly v tomto položení typickou postavou, v Mlíči pod košatým dubom, okrižovaný krásami prírody; čas zametie ostatné stopy jeho pozemského všedného života, no obraz básniaceho starca bude večne spojený so spomienkou na vesica slovenského*“.¹⁴

Mlíč, miesto, v ktorom „*slavská teba aj rozpáli Umka a prudším / Ke spevu zažne duchem*“, ako sa píše v texte ódy *Na Jozefa Ščasného*,¹⁵ je dodnes stabilným symbolom jeho tvorby. Nič nenaznačuje, že by ho mohol nahradiť symbol iný. A to napriek tomu, že sa o to pokúšali už Hollého súčasníci: „*Prídúc do Maduníc, čo sme naši? Z kostola a fary holé múry, dookola tiež holé múry bývaní obyvateľov. Všetko to nedávno predtým zničil zúriviš požiar. Prídúc do fary, v prvej väč-*

¹² FORDINÁLOVÁ, Eva: *Otec a syn národa. Vzťah Jána Hollého a Ľudovíta Štúra*. Skalica, s. 27 – 30

¹³ VAJANSKÝ, Svetozár Hurban: *Životopis Jána Hollého*. In *Literatúra a život*. Bratislava 1990, s. 53

¹⁴ VAJANSKÝ, Svetozár Hurban: *Životopis Jána Hollého*. In *Literatúra a život*. Bratislava 1990, s. 53

¹⁵ HOLLÝ, Ján: *Dielo Jána Hollého VIII. Pesne. Rozličné básne*. Trnava 1950, s. 73

šej, takmer prázdnej izbe, na prostriedku izby, bolo koryto a na koryte žltá kaša,“ začína spomínať na návštevu u Hollého Ján Francisci-Rimavský, a jeho spomienka je skutočne hodnoverným zachytením toho, čo potvrdzuje aj Hollého korešpondencia – biedy prostredia, v ktorom básnik žil.¹⁶

Ján Francisci predostiera aj obraz iný, mýtizačný: „*Dverami do bočnej izby videli sme pri písacom stolíku, s opretou o stôl pravou rukou svojou, s krásnou hlavou, sedieť samého Hollého.*“ Tento obraz je idealizovaným videním Jána Hollého, v tom čase už takmer slepca. Franciscimu to ale nestačí, a preto ho navyše sakralizuje: „... *pohľad na samého Hollého taký dojem urobilo na nás, že sme takmer na kolena padli pred ním a nevedeli sme tak skoro slova predniesť.*“

Proces sakralizácie, pravdaže, vyžaduje prítomnosť relikvií. Francisci ich nachádza, metaforicky povedané, u Hollého nôh: „*Nám by bolo veľmi záležalo na tom, aby sme od neho boli mohli dostať dačo na pamiatku, a prosili sme všeličo, aspoň pero, ktorým písal.*“ Hollý na vyššie uvedené prosby údajne odpovedal: „*A veru, mám pero, toto, hľa, ktorým som celého Svatopluka napísal, a v tomto klóbičku písal som v Mlčí pod dubom svoje básne, a v tejto puške sú všetky moje rukopisy.*“

Aj keď Francisciho rozprávač dáva najavo, že si s odstupom rokov uvedomuje je idealizáciu týchto artefaktov – Hollého klóbič charakterizuje ako „*pogĺbaný a vyšedivý*“, plechovú nádobu ako nádobu, v ktorej „*posekaný biely cukor držiavajú*“, obraz, ktorý predstavuje, nechce deštruovať, zrealniť, ale vracia sa k jeho idealizácii tým, že podáva emotívne do maxima vybičovanú reakciu Hollého mladých obdivovateľov: „*Za každým takýmto označením predmetu vybišili z nás najsrdečnejšie takmer dotieravé prosby, aby nám to alebo to na pamiatku dali, a predmetov sme sa takmer násilne chytali.*“

Francisciho spomienkové rozprávanie predstavuje túžby romantickej generácie. Ich videnie reality bolo skreslené idealizáciou jednotlivých jej atribútov. Ak Hollý na ich hru nechcel pristúpiť, nebolo to preto, že mu záležalo na objektívnej realite, ale preto, že vytváral jej osobitú verziu – verziu založenú na báze horatiovskej sebaštylizácie. Je to verzia klasicistická svojou časomierou a strofickými útvarmi, ale pre nás romantizujúca svojim obsahovým koloritom. Takéto videnie nie je vysúvaním Hollého poézie z rámca klasicizmu, je ukázkou nášho videnia jeho mýtu. Ak dnes vidíme Hollého sebaštylizáciu ako romantizujúcu, je to preto, že máme skúsenosť s romantizmom. Francisci si mohol dovoliť pokúšať Hollého, lebo videl v jeho štylizácii priestor na prienik romantického videnia. Hollý však nechcel, aby sa do obehu dostali iné artefakty ako tie umelecké (Mlč a jeho dub, presnejšie ich obrazy v poézii): „*Nedám vám ani to, ani to; potom by ste sa z toho*

iba vysmievajú,“ odpovedal im a oni, študenti, s ťažkým srdcom odobrali sa od neho, aby ho už nikdy živého nevideli. S istou dávkou interpretačnej odvahy by sme tu mohli napísať, že Hollý týmito slovami odmietol romantické videnie sveta. A aký to malo následok pre čitateľov jeho poézie? Nijaký, hollovský mýtus ostal ochudobnený o jedno vypísané pero a obnosený klobúk, no nevzdal sa svojich primárnych atribútov: obrazu básnika sediaceho v tvorivom zanietení pod dubom v háji Mlíc.

Prečo sa ale Francisci pokúšal o obmenu atribútov, spájaných s Hollého (auto)-mýtom? Odpoveď nájdeme v zmene paradigmy romantického uvažovania o žiadanom obraze našich národných, kultúrnych a literárnych dejín. Jeho príčinou je potreba „požehnaní“ základného kameňa „štúrovcov“, spisovného jazyka, ich prechodcami, ktorej príbeh s odstupom rokov sugestívne napísal Jozef Miloslav Hurban v *Životopise Ľudovíta Štúra*. O tomto príbehu, známom verejnosti ako návšteva Ľudovíta Štúra na dobrovodskej fare 17. júla 1843, keď mali byť Štúr, Hurban a Hodža dojatým Hollým „*zľúbení a slzami radosti uvítaní*“, sme už na stránkach Slovenských pohľadov písali. Ján Kačala tento mýtus s využitím básnikovej korešpondencie demaskuje zdôrazňujúc, že Hollého túžba po jednotnom spisovnom jazyku pre Slovákov ho priviedla k tomu, že „*nezaújal k štúrovskému spisovnému jazyku záporné či odmietavé stanovisko ani sa proti nemu verejne nepostavil*“.¹⁷

¹⁷ KAČALA, Ján: Pôsobenie ideí Jána Hollého na štúrovcov. In Slovenské pohľady, roč. IV. + 131., 2015, s. 24

ROBERT HAKALA

AJ MALÁ NÁDEJ JE NÁDEJ

Pod križom je smutno.
Suché kvety.
Ťažko sa o tom píše.
Trpká pravda.

Iba slnko svieti.
Iba slnko ostáva verné.
Ťažko je pozeraf na niečo
hrdzavé
a zabudnuté.

Maličká nádej
ako zrniečko prachu.

Križ žije a naše zlo
nám všetkým
odpustí.